

Del temps

El temps sembla la forma pròpia de l'existència. “El temps, senyal de la meua impotència”, deia Lagneau¹. Ara, la meua impotència és l'existència d'una naturalesa; més ben dit, és l'existència mateixa. Però és veritat de dir que el temps no el podem pas anomenar una forma de l'existència; car l'existència és per excel·lència el que és informe. Kant veia en el temps, com en l'espai, una forma *a priori* de la sensibilitat; i cal afirmar tot primer que aquesta anàlisi de Kant és veritat, com la resta de la seva obra. Aquesta afirmació, però, no impedeix pas de remarcar que el temps no és gens anàleg a l'espai. Aquest problema del temps és un dels problemes humans; i podem dir que, en general, la reflexió humana apunta només a conèixer la pròpia impotència per a governar-la d'alguna manera i, sobretot, per a defugir d'estimar-la. Però la reflexió sobre el temps és potser la més difícil que pugui haver-hi, perquè, ben lluny de poder nosaltres copsar el temps, sembla que és el temps que ens arrossega a nosaltres. Vull aturar-me i veure passar el temps com se sol fer amb un riu; però no puc; mentre penso, el temps se m'enduu també el pensament.

Així, aquest temps que fuig potser només pot ser copsat allà on és, diguem, immòbil i fins etern. Les obres d'art la matèria de les quals existeix en el temps semblen copsar-lo i com contenir-lo, així com la pintura conté l'instant. El caràcter d'una bella sonata, d'una bella tragèdia, és ser immutable. Tanmateix, és certament el temps el que expressen, car, per a qui les escolta, són alhora irreversibles i imprevisibles en el seu desenvolupament. Aquests dos caràcters expressen el temps considerat com una relació entre avenir i passat. Així, el temps és contingut sencer, i pot ser-hi contemplat, en el silenci que s'esdevé, per exemple, entre la primera nota d'una sonata i l'acord que l'ha de seguir. Durant aquest silenci, l'acord és esperat, cridat, ansiat. Aquest silenci i aquesta espera formen part de l'obra d'art; a més, l'acord no es pot preveure. Qui ja coneixia la sonata que toquen el preveu, l'acord, és cert; però hi ha una gran diferència entre l'acord que sent, quan el sent, i la idea abstracta que se'n feia. És que, doncs, no preveia l'acord en tots els detalls particulars. I és que no hi ha efectivament diferència entre preveure una situació en tots els detalls i viure-la. Així, el qui coneix la sonata no espera pas l'acord amb menys ansietat que l'oient ignorant; que és el que fa que una bella obra sembli sempre nova. Però, per bé que pertanyi a la naturalesa de la bella música de contenir silencis durant els quals el so següent no es pot preveure, no és pas, diguem, sota la idea d'imprevisible que es forma l'espera que omple aquests silencis; és, al contrari, sota la idea d'inevitable. L'oient no deixa de cridar el so que seguirà com a essent efectivament present però inconegut per ell. Es creu perpètuament a punt de coneixe'l, aquest so; en una paraula, el present; i quan arriba el moment, a còpia de pressentir-lo, efectivament el sent. El que hi ha de particular en l'obra d'art és que aquest so que arriba a l'oient de l'exterior li sembla fruit només de la seva espera. És que ha estat, efectivament, fruit de l'espera de l'artista. Per al compositor, preveure la nota que seguirà no és mai altra cosa que inventar-la: aquesta invenció és fruit d'una espera, és a dir, continuació d'un espai de temps en què totes les forces de cos i esperit estan tibants vers l'avenir; i el so que arriba és precisament l'únic que pot alliberar de l'espera; cosa que no té res d'estrany, car tots els sons que abans del so volgut s'havien presentat a l'esperit del compositor li havien deixat cos i esperit com tibants i els havia tot seguit oblidats. Però que tothom qui toca o escolta una bella obra tingui el sentiment que la compon a mesura que la toca o escolta, això demostra que l'espera que cada so successivament curulla i desvetlla només existeix en la seva forma

universal; i, com que, perquè existeixi, bé cal que sigui determinada per un contingut, aquest contingut no pot ser altre que el conjunt de notes ja tocades i la idea de les regles de l'obra que es toca. És aquesta espera, l'objecte comú de la música, del teatre, de la poesia. Ara, aquesta espera, considerada en la seva forma universal, per bé que subjectiva, és el sentiment mateix del temps. És una relació no solament pensada sinó sentida entre un passat conegut i un avenir desconegut i imprevisible, però no pas per això menys inevitable. No ho podem pas comprendre més bé que per les obres d'art, com aquests sentiments d'avenir inevitable i avenir imprevisible, lluny de contradir-se, es confirmen. ¿Com evitar el que és absolutament indeterminat? Perquè l'avenir, per a l'espectador d'una obra de teatre, no és res que una feblesa d'esperit li impedeixi de conèixer i pugui conèixer un altre. En cert sentit, l'avenir és contingut sencer en l'instant present, car cada instant és absolutament determinat per l'instant immediatament precedent. Però només és determinat per aquest instant; així, aquell qui voldria preveure un instant a venir hauria de conèixer en la seva diversitat tots els instants intermedis; que no és altra cosa que viure'ls. És tan sols en aquest sentit que es pot dir que l'univers en general preveu l'avenir. És sobretot per la contemplació de la música i del teatre que podem percebre l'absurditat de la idea d'avenir previsible: car, com que la durada real és la matèria d'aquestes arts, fan percebre que és aquesta sola durada el que a cada moment determina l'avenir. Aquest avenir només és inevitable com a imprevisible; el concepte de possibilitat, diguem, no hi clava pas la dent; la idea de múltiples futurs contingents farà riure qualsevol espectador de tragèdia. Però aquesta espera, com que tots els fantasmes de la imaginació són rebutjats per la severitat de l'obra d'art, només es pot relacionar amb l'avenir per la sola forma, pel sol moviment; el seu contingut no és altra cosa que el record. Així, el sentiment que embolcalla tota música, i sobretot tota obra de teatre, és reflexió sota el pensament del temps. "Fa una hora jo encara era tal, i ara mai més..." L'espectador no pot pensar el passat com podent no haver estat; no el pot imaginar tampoc realment com havent estat a venir. El present, en una tragèdia, conté l'avenir en el sentit que el determina; conté encara molt més el passat, perquè n'és el resultat. A cada moment, tot el passat sembla prendre sentit només per l'instant present; apareix com el simple mite d'aquest instant; ens n'estranyem, que hagi existit mai. Té doncs aquest caràcter incògnit de l'abstracte, que l'acció existent no pot atènyer, i té alhora, com expressat tot sencer per l'instant actual, la força de presència que dona l'existència. El passat és, en conseqüència, anomenat irreparable. L'avenir imprevisible és com cridat per l'irreparable i a cada instant hi cau; i com que l'invers no es pot naturalment produir, el temps és irreversible. Totes aquestes relacions pertanyen a l'esperit lliure en tant que actua dins l'existència; és per a l'esperit que les accions passades embolcallen, sense determinar-les amb precisió, les accions immediatament a venir, és l'esperit que, per la llibertat present, crida, sense poder-la preveure, la llibertat futura. Així, és només en tant que és sentida per l'esperit que la relació que constitueix el temps pot ser definida per l'espera.

Dins l'existència, no n'hi ha, d'espera. No esperen pas, les coses; i l'ambigüitat del mot "esperar"², ací, la ben defineix, l'existència. Les coses són aquí, no dient res, no recordant res, no esperant res. Tota la seva força és la presència, en el ple sentit d'aquest bell mot. Aquesta presència contínua, sense passat, sense avenir, és com per dessota del temps. Tot pot canviar, en el món; no ens mancarà pas, el món. Sempre serà aquí, pur i fidel. Això és en cert sentit tot el que en podem dir, d'ell; car, quan d'un objecte existent en pensem una cosa altra que no que existeix, no és pas la seva existència que pensem, sinó la seva essència. El temps, doncs, no hi pertany pas, a les coses; és una forma de l'esperit. Però, si

és així, ¿com el pot ser, el senyal de la nostra impotència? El canvi és, en cert sentit, el temps mateix; ara, el canvi no pertany pas a les idees. Un líquid era blau; per mitjà d'una reacció química esdevé vermell. Puc, tot seguit, per mitjà d'una altra reacció, fer-lo retornar a blau; car l'existència oblida. Però el que no puc fer, el que ni Déu pot fer, és que no hagi passat del blau al vermell. El que resisteix així a Déu només pot pertànyer a l'existència; les essències són amigues de Déu, i són per la seva sola voluntat. Aquest exemple, però, és abstracte; no el tinc pas, el dret de separar un canvi particular de la resta del món. L'existència és tota ella inseparable de si mateixa, i és indefinida; indefinida en el temps, en l'espai i, fins considerada en les seves més mínimes parcel·les, indefinida per la complexitat. És doncs incognoscible. No pas incognoscible pel nostre enteniment finit i cognoscible per un altre; sinó absolutament incognoscible; car no n'hi ha pas, d'enteniment infinit. L'enteniment té per objecte les idees abstractes i, si n'hi ha necessàriament més d'una, perquè sols la llibertat s'és suficient a si mateixa, no poden tampoc ser innumbrables; car només les coses criden indefinidament altres coses. Així, l'existència és incognoscible, indefinida, sens parar present tota sencera. Però, del que no és cognoscible, ¿se'n pot dir canviar? Quan deia que el líquid tornat vermell no el puc fer retornar a l'instant en què era blau ¿què volia dir, sinó que, encara que tornés a blau, ja no seria el que havia estat, pel canvi de tot el que l'envoltava? És perquè el que canvia no és pas un objecte finit, que no es pot suprimir el canvi i esborrar el temps. A més, ¿com canviaria, el finit? El que és finit és el que, sense ser principi de si mateix, pot tanmateix ser contemplat en si. Tals són les idees; són perfectes i eternes. L'existència, al contrari, canvia perquè un estat de l'existència en crida sens parar un altre. Aquest canvi és absolut i no conté cap comparança. Només hi ha comparança entre dos objectes finits; dos d'indefinitos no es poden pas comparar. La comparança suposa, a més, alguna cosa de constant en relació a la qual s'ordenen els canvis; i no hi ha res de constant, en l'existència, sinó la mateixa existència. El que, en l'existència, en diem canvi potser no és altra cosa que aquesta presència sens parar renovada i sens parar sorprenent. A causa d'aquesta renovació, que és la mateixa existència, no ho podem pas fer, que el passat existeixi, o que l'avenir existeixi. Dir que tot canvia alhora és dir que tota l'existència és present en tot moment. El passat no pot pas no haver estat, fins quan tot esperit l'hauria oblidat; i, tanmateix, no és pas l'existència qui recorda. ¿No ha guardat, però, les traces del passat? Fóra absurd de dir que un estat de l'existència és determinat per l'instant precedent; car, ¿com, el que és indefinit, podria ser determinat? Però sí que podem dir que cada instant va lligat al que immediatament el precedeix i al que immediatament el segueix; car, si l'existència és indefinida, també és contínua en el temps i en l'espai. No hi ha tall, en l'existència; així com Déu no pot fer que el que existeix no existeixi, tampoc no pot fer que el que ha immediatament precedit l'instant present no hagi existit. El que existirà és embolcallat de la mateixa manera pel que existeix, sense que l'Esperit tingui altre mitjà de coneixe'l que no sigui vivint-lo. Però, si aquest passat i aquest avenir de les coses, en la seva absència sens parar irreparable, s'imposen amb la mateixa força que la presència del que existeix, és que per a l'existència no hi ha passat ni avenir. El passat, hagi estat el que hagi estat, és absolutament irreparable, perquè a cada instant l'existència oblida absolutament. L'avenir existirà, i en aquell moment sabré per on prendre'l; però el passat no existirà més. Dir això és, a més, dir que l'existència existeix. [...]

////////////////////////////////////

Notes:

Sobre el moment de l'autora:

---Simone fa la primària superior i el batxillerat elemental al liceu Fénelon, a París, durant 5 cursos, dels 11 anys als 15.

---com que el professor de filosofia del liceu Fénelon és mediocre, el curs següent s'inscriu al liceu Victor-Duruy per seguir-hi les lliçons de René Le Senne, de qui n'ha sentit a parlar molt bé.

---les classes de filosofia de Le Senne esdevenien sovint un diàleg entre iguals, a dues veus, entre el professor i Simone.

---com a filòsof, Le Senne professa un idealisme absolut, i està molt interessat per la psicologia, mentre que Simone tendeix més a la sociologia.

---del liceu, a Simone només l'interessa la filosofia, les altres assignatures les passa tan just com pot.

---a finals de curs, ja fets els 16 anys, és admesa al batxillerat superior de filosofia, i s'inscriu de 1r al liceu Henri IV, d'on Alain és el professor de filosofia, de qui té moltes ganes de ser alumna.

---Alain (Émile Chartier, 1868-1951), nat a Normandia, té un culte per Plató, Descartes i Kant, i per Lagneau, el seu mestre. Nega enèrgicament que hi hagi progrés, en filosofia. Diu que Plató va molt més avançat que no nosaltres. No estima gens els qui canvien de partit o de religió: un cop feta o donada, una fe, cal mantenir-s'hi i esforçar-se a fer-la bona. Veu els grans pensadors més com a herois de voluntat que no pas com a prínceps d'intel·ligència, i troba que fins en els seus errors podem trobar-hi alguna veritat. Considera que l'enteniment ha de seguir la fe, no pas precedir-la o rompre-la. Arriba a dir: "Només canvien d'opinió els ximplés", "Només pensa el qui creu", "L'atenció és religiosa o no és".

---el primer dia de curs, abans de dir mot, escriu a la pissarra: "Cal cercar la veritat amb tota l'ànima".

---de més gran, Simone tindrà gran estima, afecte i reconeixement per Le Senne, però no haurà deixat gairebé petja en el seu pensament. Alain, en canvi, haurà estat el seu verdader mestre.

De fora el text:

---assaig no corregit per Alain (text inacabat, però molt elaborat, car hi ha pàgines d'una primera versió)

---escrit el juliol del 1926.

De dins el text:

1.- Jules Lagneau (Metz, 1851 – París, 1894), professor de filosofia francès, que s'interrogà especialment sobre la percepció i les condicions del coneixement.

2.- A l'original francès, el verb és *attendre*, l'ambigüitat del qual no sabem pas veure quina pot ser.